

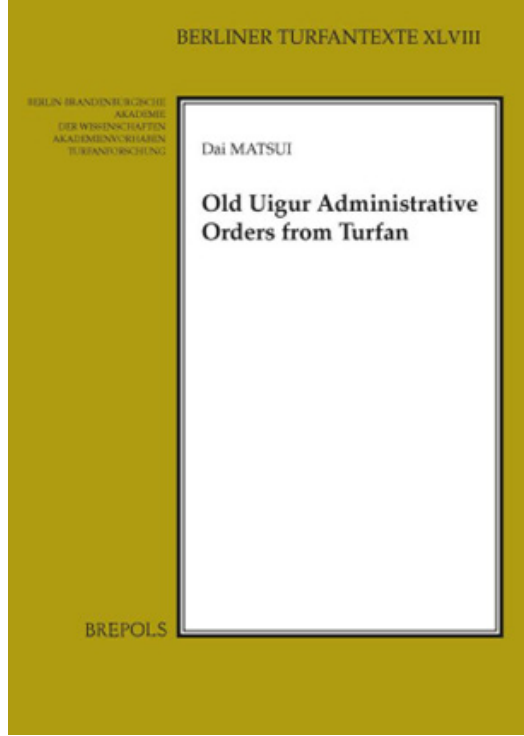

Old Uigur Administrative Orders from Turfan

Turfan'dan Eski Uygur İdari Emirleri

Matsui, Dai (2023). *Old Uigur Administrative Orders from Turfan*. Berliner Turfantexte XLVIII. Turnhout: Brepols. 294 s. ISBN: 978-2-503-60489-3.

Berker Keskin¹

¹Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye

ORCID: B.K. 0000-0001-8599-286X

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Berker Keskin,
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-posta: berker.keskin@istanbul.edu.tr

Başvuru/Submitted: 26.06.2024

Kabul/Accepted: 29.07.2024

Atıf/Citation:

Keskin, B. (2024). Old Uigur Administrative Orders from Turfan [Review of "Old Uigur Administrative Orders from Turfan" by Dai Matsui]. *TUDED*, 64(2), 539-543.
<https://doi.org/10.26650/TUDED2024-1505599>

Anahtar Kelimeler: Eski Uygur Türkçesi, Uyğurlar, Orta Asya, emir, buyruk
Keywords: Old Uyghur, Uyghurs, Central Asia, order, decree

Tarihî Türk dili araştırmalarında Eski Uygur Türkçesi dönemi, metinlerinin sayısal çokluğu ile içeriksel zenginliği sayesinde yüz yılı aşkın bir süredir Türkoloji dünyasının ilgisini çekmektedir. Okuma önerileri ve anlamlandırmaları takip eden düzeltme ve metin tamirleri, yeni keşifler; sahaya olan ilginin her daim canlı olmasına vesile olmuş ve araştırmacılara yeni söz söyleme imkânı tanımıştır. Bununla birlikte metinlere yansıyan çok kültürlülük, Eski Uygur Türkçesi dönemini farklı bilim disiplinleri için de önemli hâle getirmiştir. Özellikle din dışı metinler, Eski Uygurların gündelik yaşamına birinci elden kaynaklık etmekte ve sundukları bilgilerle gerek tarih gerekse hukuk araştırmalarında kullanılabilir. Bu alanda gerçekleştirilen son kapsamlı yayın, Dai Matsui'nin 2023 yılında Berliner Turfantexte serisinin kırk sekizinci cildi olarak yayımlanan *Old Uigur Administrative Orders from Turfan* [= Turfan'dan Eski Uygur İdari Emirleri] başlıklı çalışmasıdır.

İdari emirler, Ötügen Uygur Kağanlığının yıkılışından sonra Doğu Türkistan'a göç ederek burada yeni bir kağanlık kuran Eski Uygur Türklerine ait metinlerdir. İlk örnekleri X. yüzyıla ait olan bu emirlerin büyük bir kısmı *Moğol dönemi* olarak da adlandırılan XIII ve XIV. yüzyılda hazırlanmıştır. Bunlar her ne kadar kısa cümlelerle kurulmuş ve dinî eserlere kıyasla hacimsiz metinler olsa da çeşitli açılardan birçok bilim dalı için önem taşır.

Dai Matsui, Eski Uygurlara ait *buyruk* veya *idari emir* şeklinde adlandırabileceğimiz belgeler hakkındaki araştırmalarını 1996 yılından beri sürdürmektedir. Bu kitap, esasen araştırmacının 1999'da Osaka Üniversitesi'nde tamamladığı *Mongoru jidai Uigurisutan no zeiki seido to monjo gyōsei* [Taxation and Administrative Systems in Uiguristan under the Mongols (13th-14th cc.)] başlıklı Doktora tezine dayanmaktadır. Tezde Berlin ve Kyoto başta olmak üzere çeşitli yerlerde muhafaza edilen toplam elli dört belge incelenmiştir. Aradan geçen yıllar içinde konu ile ilgili çok sayıda çalışma ortaya konmuş, yeni belgeler neşredilmiş, kataloglar hazırlanmış ve mevcut okuma önerileri için düzeltmeler yapılmıştır. Matsui'nin konuyla ilgili yaptığı tüm çalışmalar da âdeta kitabın hazırlık safhasını oluşturmuş ve nihayetinde yüz yedi belgenin çok yönlü bir biçimde değerlendirildiği bu kitap ortaya çıkmıştır.

BT XLVIII; İnceleme, Edisyon ve Tıpkıbasımlar olmak üzere üç esas bölümden oluşmaktadır. Önsöz, Kısaltmalar ve Kaynakça ile Teknik Açıklamalardan sonra çalışmanın ilk bölümü olan İnceleme başlar.

İnceleme Bölümünde giriş niteliğinde idari emirlerin düzenlendiği tarihî ve coğrafi arka planı aktaran Matsui, kaynaklar ve konu üzerine yapılan çalışmaların tarihi ile bu cildin içeriği hakkında bilgi vererek ele aldığı belgelere ait bir tablo hazırlamıştır. Burada sırasıyla araştırmacının kendi sınıflandırmasına uygun bir biçimde oluşturduğu metin numarası, kayıt numarası, buluntu numarası, muhafaza eden kurum bilgisi ve (varsa) ilgili belgenin USp, ClarkIntro ve BT XLIII'teki yayın numaraları bulunmaktadır. Çalışmaya göre incelenen belgelerden 39 tanesi Berlin-Brandenburg Bilimler Akademisinde (*BBAW*), 31 tanesi Reşit Rahmeti Arat'a ait olan ve literatürde *Arat Terekesi* olarak bilinen arşivde (*BBAW/Arat-Nachlaß*), 21 tanesi Rusya Bilimler Akademisi, Doęu El Yazmaları Enstitüsünde (*IOM RAS*), 5 tanesi Turfan Müzesinde (*Turfan Museum*), 5 tanesi Ryūkoku Üniversitesi Ōmiya Kütüphanesinde

(*OLRU*), 3 tanesi Berlin Asya Sanatları Müzesinde (*MAK*), 1 tanesi İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesinde (*İÜMK*), 1 tanesi Britanya Kütüphanesinde (*British Library*) ve 1 tanesi de Çin Ulusal Müzesinde (*National Museum of China*) yer almaktadır. Ancak belgeleri muhafaza eden kurumlarla ilgili bir husus, İstanbul Üniversitesi yazmalarının hâlihazırda Merkez Kütüphanede bulunmamasıdır; dolayısıyla bu bilginin güncellenmesi gerekmektedir.

İnceleme Bölümünün ikinci kısmı, idari emirlerin sınıflandırma ve tarihlendirilmesine ayrılmıştır. Büyük çoğunluğu On İki Hayvanlı Türk Takvimine göre tarihlendirilmekle birlikte aralarında herhangi bir tarih bilgisinin bulunmadığı bu belgelerin hangi yılda hazırlandığının tam olarak tespit edilmesi oldukça zordur. Ancak hükümdar adları, damgalar, yazı tipleri veya kalıp ifadeler vb.den hareketle en azından dönem konusunda belli başlı sınıflandırmalar yapılmıştır. Bu noktada Takao Moriyasu'nun Moğol öncesi veya Batı Uygur dönemine (9.-12. yy.) ait Uygur belgelerini Moğol dönemine (13.-14. yy.) ait olanlardan ayırmak için en güvenilir ölçütleri oluşturduğunu belirten Matsui'nin (2023, s. 13) araştırmalarını derinleştirerek daha geniş bir sınıflandırma yaptığı görülür.

İlk olarak Reşit Rahmeti Arat (1964, s. 54-60) tarafından değinilen mühür damgalama yöntemlerinin idari emirlerde üç biçime sahip olduğu açıklanmış ve gerek bu bilgilere gerekse emirlerdeki diğer özelliklere dayanılarak çalışmada yer alan yüz bir emir, başlıca sekiz gruba ayrılmıştır. Bu bölüm, Matsui'nin 2014'te yayımladığı başka bir çalışmasına dayanılarak genişletilmiştir.

A Grubu (A1-A3)	Batı Uygur Kağanlığı Dönemi (10.-12. yy.)
B Grubu (B1-B8)	Erken Moğol (Pre-Yuan) Dönemi
C Grubu (C1-C11)	Erken Moğol-Yuan Döneminden Emir/Makbuzlar
D Grubu (D1-D20)	Yuan Dönemi
E Grubu (E1-E14)	Kârsin-Yalın Metinleri (Erken 14. yy.)
F Grubu (F1-F10)	Çağatay Hanlığı Dönemi (1320'lerin sonlarından sonra)
G Grubu (G1-G20)	Kutlug mühür emirleri (14. yy. ortaları)
H Grubu (H1-H15)	Tarihsiz veya parça hâlinde [metinler]

Üçüncü kısım, idari talep emirlerinin formül ve işlevleri hakkındadır. Din dışı metinler kapsamındaki hukuk belgelerinde olduğu gibi idari emirlerin de belli bir düzenleniş biçimine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumun altında bağlayıcılığı bulunan resmî karakterli idari emirlerin aslında bir hukuk belgesi olması yatmaktadır.

Larry V. Clark (1975, s. 387-390), Doktora çalışmasında emirlerde yer alan formüllerle ilgili genel bir değerlendirme yapsa da Matsui, pek çok çalışmasında bu konuya eğilmiş ve kitabında da nihayetinde şöyle bir tasnif sunmuştur:

- (1) Tarih (12 Hayvanlı Türk takvimine göre yıl, ay ve gün)
- (2) Talep edilen ürünlerin nedeni, amacı, varış yeri [ve toplam miktarı]
- (3) Teslim edilen ürün
- (4) Teslimatçı
- (5) Kapanış formu (emir kipiyle):

(5^a) *berzün* “versin!”

(5^b) *X+ka/+kă/san-inta tutzun* “(Teslimatı) X’in [= vergi veya iş gücü hizmetinin] (bir parçası olarak) yerine sayısın!”

- (6) Mühür(ler)

Dördüncü kısımda idari emirlerin içeriği detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Burada bir önceki kısımda sunulan formüllere uygun bir biçimde tarih, talep edilen öğelerin nedeni, amacı veya varış yeri [ve toplam miktarı], teslim edilen mallar (para birimi, yiyecek ve erzak, teslimat için kullanılan hayvanlar, iş gücü, kıyafet ve ekipmanlar, fiilen teslimi gerçekleştirilen öğelerin miktarına ilişkin kararlar), teslimatçılar, kapanış formları ile mühür sahipleri ve emri verenler gibi çeşitli konular hakkında belgelerden hareketle etraflıca bilgi verilmiştir.

Beşinci kısım, kısa talep emirleri ve *kăzig* hakkındadır.

Tüm bu bölümlerden sonra çalışmanın esasını oluşturan Edisyon Bölümü başlar. Yukarıda zikredilen sınıflandırmaya uygun bir biçimde her bir idari emrin başlığının altında kısa içerik bilgisi, (varsa) tıpkıbasımını veren yayınlar, diğer edisyonlar, kaynaklar ve fragmanların fiziksel durumlarına ilişkin açıklamalar bulunmaktadır. Ardından metnin transkripsiyonu ve İngilizce tercümesi yan yana verilmiş ve gerekli görülen sözcük ya da sözcük öbekleri için notlar eklenmiştir. Bu bölümün en ilgi çekici yanı şüphesiz Arat Terekesinde bulunan idari emirler ile yazar tarafından yapılan yeni yorum ve okuma önerileridir. Terekedeki bu emirler, Eski Uygur Türkçesinin söz varlığını zenginleştiren çok sayıda unsura sahiptir. *öbū[g](tä)y elçi* (B5r2), *çäbik tu* (D4r3), *vamkay* (D18r5), *ansung* (D18r6), *mäl[i](k) bäg* (E5r2), *toklı* (E10r2), *soya* (F1r3), *sug otçı* (F3r5, F4r3), *ali dărbiş bäg* (G1r2), *sadurudin* (G17r2), *tegin elçi* (H2r2), *umbara elçi* (H2r4, H3r4), *kapıçı* (H5r3), *naranta* (Misc4r3), *guki daz* (Misc4r8) ve *sug kărgiz* (Misc4r9) gibi şahıs adları, diğer metinlerde bulunmamaktadır. Yine *sang azuk* (D4r4), *ulus şagirt* (E14r1), *ätlig kap* (F1r4) ve *ögäligä* (F9r3) örnekleri gibi söz varlığına yeni katkılar bulunmaktadır.

Yazar, yalnızca diğer araştırmacıların okuma önerilerini değil, daha önce kendisinin yaptığı bazı önerileri de güncellemiştir. Bu bakımdan *y(u)rıt ~ yurt* şeklinde yorumlanan sözcüğün *vird* (E2r2) biçiminde değiştirilmesi, *arça* sözcüğünün *agarça* (E3v3) biçiminde değiştirilmesi veya *tngbilä* yorumunun *trkbilä* (~ *tärkbilä*) (G4r4a) biçiminde değiştirilmesi bunlara örnektir.

Sözlük bölümünden sonra Uyum Tabloları yer almaktadır. Eserde değerlendirilen idari emirler, muhafaza eden kurumların kayıt numarası, buluntu numarası ve USp, ClarkIntro ile BT XLIII'e göre referans numarasını kapsayacak şekilde sıralanmıştır.

Eserin son bölümünü Tıpkıbasımlar oluşturmaktadır. Burada, değerlendirilen idari emirlerin önemli bir kısmının yüksek çözünürlüklü tıpkıbasımları bulunmaktadır. Yazarın daha ziyade veri tabanlarında bulunmayan belgeleri buraya dâhil ettiği anlaşılmaktadır, dolayısıyla Arat Terekesine ait çok sayıda belgeyi bu bölümde görmek mümkündür.

Dai Matsui'nin *Old Uigur Administrative Orders from Turfan* adlı eseri, özellikle Eski Uygurların idari yapısı ile posta sistemi konusunda bir başvuru kaynağı olarak ön plana çıkmaktadır. Eserin teorik çerçevesi, yeni metin neşirleri ile yorum ve öneriler, titiz bir çalışmanın ürünü olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan eserin dikkatle incelenmesi ve yapılan yorumlar üzerine düşünülmesi, sahada gerçekleştirilecek olan çalışmalar için elzemdir. Son olarak, sayın Dai Matsui'yi din dışı içerikli Eski Uygur Türkçesi metinlerine ait böylesine kapsamlı bir çalışmayı gerçekleştirdiği ve Uyguristik literatürüne kazandırdığı için kutluyorum.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Arat, R. R. (1964). Eski Türk hukuk vesikaları. *Journal de la Société Finno-Ougrienne (Sitzungsberichte der 6. Arbeitstagung der PIAC in Helsinki 4.-8. 6. 1963)*, LXV, 11-77.
- Clark, L. V. (1975). *Introduction to the Uyghur civil documents of East Turkestan (13th-14th cc.)* (Doctoral dissertation, Indiana University, Department of Uralic and Altaic Studies, Bloomington).
- Matsui, D. (2014). Dating of the Old Uigur administrative orders from Turfan. *VIII. milletlerarası Türkoloji kongresi (30 Eylül – 04 Ekim 2013 İstanbul) bildiri kitabı cilt IV* içinde (s. 611-633). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Matsui, D. (2023). *Old Uigur administrative orders from Turfan*. BT XLVIII. Turnhout: Brepols.

